การใช้สมุนไพรในผลิตภัณฑ์เครื่องสำอาง

ดร.ภญ.สิรินมาส คัชมาตย์*

เครื่องสำอางตามพระราชบัญญัติเครื่องสำอาง พ.ศ. 2535 มาตรา 4 หมายความถึง

(1) วัตถุที่มุ่งหมายสำหรับใช้ทา ถู นวด โรย พ่น หยอด ใส่ อบ หรือกระทำด้วยวิธีอื่นใด ต่อส่วนหนึ่งส่วนใดของร่างกายเพื่อความสะอาด ความสวยงาม หรือส่งเสริมให้เกิดความสวยงามและรวมตลอดทั้งเครื่องประทินผิวต่างๆ ด้วย แต่ไม่รวมถึงเครื่องประดับและเครื่องแต่งตัวซึ่งเป็นอุปกณ์ภายนอกร่างกาย

(2) วัตถุที่มุ่งหมายสำหรับใช้เป็นส่วนผสมในการผลิตเครื่องสำอางโดยเฉพาะ หรือ

(3) วัตถุอื่นที่กำหนดโดยกฎกระทรวงให้เป็นเครื่องสำอาง

ดังนั้นสมุนไพรที่มีคุณสมบัติตามความหมายของพระราชบัญญัติเครื่องสำอาง ที่น่าสนใจสำหรับการนำไปใช้ในผลิตภัณฑ์เครื่องสำอางซึ่งอยู่ในรูปสมุนไพรสด หรือเติมลงในผลิตภัณฑ์เครื่องสำอางในรูปผงแห้งหรือสารสกัด แต่การนำสมุนไพรมาผสมในผลิตภัณฑ์เครื่องสำอาง สิ่งที่สำคัญคือ การควบคุมคุณภาพวัตถุดิบ (สมุนไพร) ในขั้นตอนต่างๆ เพื่อรักษาปริมาณสารสำคัญและปราศจากการปนเปื้อนสิ่งสกปรก จุลินทรีย์ และสารเคมีต่างๆ ประโยชน์ของสมุนไพรในผลิตภัณฑ์เครื่องสำอางที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น

1. ทำให้เกิดกลิ่นหอม เช่น มะลิ กุหลาบ กระดังงา จำปี จำปา กล้วยไม้บางชนิด ขิง ข่า ตะไคร้ พืชตระกูลส้ม

2. บำรุงและทำความสะอาดผิว เช่น แตงกวา มะเขือเทศ กล้วยหอม ส้ม มะนาว มะขาม แอปเปิ้ล ไพล หัวไชเท้า โสม สับปะรด มะม่วง มะเฟือง น้ำผึ้ง

3. บำรุงและทำความสะอาดเส้นผม เช่น มะเขือเทศ ฝักและใบส้มป่อย สาหร่ายทะเล ว่านหางจระเข้ มะกรูด อัญชัน มะพร้าว

4. เป็นสีย้อมผม เช่น มะขามแขก เทียนกิ่ง คูน

วัตถุประสงค์ของการผสมสมุนไพรในผลิตภัณฑ์เครื่องสำอาง ไม่ได้แตกต่างจากการผสมสารเคมีในผลิตภัณฑ์เครื่องสำอาง เนื่องจากสมุนไพรประกอบด้วยสารสำคัญ ซึ่งอาจเหมือนหรือคล้ายคลึงกับสารเคมีที่มาจากการสังเคราะห์ ความแตกต่างที่สำคัญระหว่างสมุนไพรและสารเคมีคือ แหล่งที่มาของสมุนไพร ซึ่งมาจากธรรมชาติ ดังนั้นการใช้ผลิตภัณฑ์เครื่องสำอางที่ผสมสมุนไพร ไม่ว่าจะเป็นผงแห้ง สารสกัด และน้ำมันหอมระเหย จึงอาจเกิดปฏิกริยาต่อผิวหนัง ไม่แตกต่าง หรือเหมือนกับการใช้ผลิตภัณฑ์เครื่องสำอางที่ผสมสารเคมี กล่าวคือ

1. อาการระคายเคือง ผิวหนังอักเสบ เนื่องจากความเป็นกรดหรือด่าง

2. อาการแพ้ทางผิวหนัง เกิดจากปฏิกริยาภูมิคุ้มกัน ซึ่งเป็นเฉพาะบุคคล เช่น ผิวหนังบวมแดง ตุ่มพอง ผื่นคัน ซึ่งเกิดจากสารกลุ่ม phenol, terpine, coumarin โดยเฉพาะกลุ่ม lipophilic benzoquinone, napthoquinone, pyrrolizidine

* กลุ่มควบคุมเครื่องสำอาง สำนักควบคุมเครื่องสำอางและวัตถุอันตราย สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา

alkaloid และ sesquiterpene lactone ที่มี exocyclic double bond พืชในวงศ์ต่อไปนี้จะกระตุ้นให้เกิดการแพ้ ได้แก่ Alliaceae, Anacardiaceae (Rhus spp.), Apiaceae, Asteraceae, Euphorbiaceae, Primulaceae และ Rutaceae[1]

3. อาการพิษจากแสง (phototoxicity) ซึ่งคล้ายกับผิวหนังอักเสบ แตกต่างคือ ต้องมีแสงอุลตราไวโลเล็ตเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดความเป็นพิษร่วมกับสารเคมี

ข้อควรระวังการเลือกซื้อผลิตภัณฑ์เครื่องสำอางผสมสมุนไพร

หลักการเลือกซื้อผลิตภัณฑ์เครื่องสำอางผสมสมุนไพรเหมือนกับการซื้อผลิตภัณฑ์เครื่องสำอางอื่นๆ คือ ผู้บริโภคต้องอ่านฉลากอย่างละเอียด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สารที่ใช้เป็นส่วนผสมในผลิตภัณฑ์เครื่องสำอาง วิธีใช้ผลิตภัณฑ์เครื่องสำอาง ชื่อและที่ตั้งของผู้ผลิต กล่าวคือ

1. สารที่ใช้เป็นส่วนผสมในผลิตภัณฑ์เครื่องสำอาง เป็นสิ่งที่จะบอกผู้บริโภคว่า ผลิตภัณฑ์ดังกล่าวประกอบด้วยสารที่เคยมีอาการแพ้ ระคายเคืองหรือไม่ ผู้บริโภคจะได้หลีกเลี่ยงสารที่เคยมีอาการแพ้ระคายเคือง

2. วิธีใช้ผลิตภัณฑ์เครื่องสำอาง เป็นสิ่งสำคัญในการใช้ผลิตภัณฑ์เครื่องสำอาง หากใช้ผิดวิธีอาจไม่ได้ผลและเกิดอันตรายต่อผู้บริโภค

3. ชื่อและที่ตั้งของผู้ผลิต ปัญหาสำคัญของผลิตภัณฑ์เครื่องสำอางผสมสมุนไพรคือ การปนเปื้อนเชื้อโรค เนื่องจากวัตถุดิบที่ใช้คือ สมุนไพรเป็นสิ่งที่มาจากธรรมชาติ ดังนั้น ผู้บริโภคควรเลือกผู้ผลิตที่ผลิตเครื่องสำอางตามหลักเกณฑ์วิธีการที่ดีในการผลิตเครื่องสำอาง (good manufacturing practice: GMP) เพื่อเป็นการรับรองมาตรฐานการผลิตเครื่องสำอาง

นอกจากนี้ ผลิตภัณฑ์เครื่องสำอางผสมสมุนไพรอาจโฆษณาว่าไม่มีสารเคมี หรือไม่มีสารเคมีที่เป็นอันตราย ข้อความดังกล่าวทำให้ผู้บริโภคเข้าใจผิด คิดว่าผลิตภัณฑ์ดังกล่าวมีสมุนไพรเป็นส่วนประกอบเพียงอย่างเดียว ซึ่งไม่เป็นความจริงและเป็นไปไม่ได้ ส่วนประกอบอื่นในผลิตภัณฑ์เครื่องสำอาง ล้วนเป็นสารเคมี เช่น กลีเซอรีน หรือสบู่ใส สารทำให้เกิดฟอง สารกันเสีย เนื้อครีม สีหัวน้ำหอม เป็นต้น นอกจากนี้ ผู้ผลิตอาจเติมสารเคมีที่มีคุณสมบัติเหมือนกับสมุนไพร เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพสมุนไพร เช่น เติมสีที่ใช้ในการย้อมผม ซึ่งเป็นสารเคมีที่ได้จากการสังเคราะห์ในผลิตภัณฑ์ย้อมผมผสมสมุนไพร ตัวอย่างสีสังเคราะห์ที่ใช้ในการย้อมผม ได้แก่ p-phenylenediamine (PPD) ซึ่งเป็นสีที่พบการแพ้ได้มากที่สุด สิ่งที่น่ากังวลคือ ผู้บริโภคหลายคนแพ้ PPD และหลีกเลี่ยงการใช้สารดังกล่าว จึงใช้ผลิตภัณฑ์ย้อมผมผสมสมุนไพร เพราะคิดว่าไม่มี PPD แต่ผู้ผลิตเติม PPD โดยไม่แสดงบนฉลาก ทำให้ผู้บริโภคเข้าใจผิด ซื้อมาใช้ และเกิดอาการแพ้ ซึ่งเป็นข่าวในหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ฉบับวันจันทร์ที่ 28 ธันวาคม 2552[2]

หากมีข้อสงสัยหรือต้องการสืบค้นความรู้เกี่ยวกับสมุนไพร สามารถสืบค้นได้ที่เวปไซต์ของสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา http://www.fda.moph.go.th และสาระน่ารู้ หรือกรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ http://www.dmsc.moph.go.th และศูนย์สมุนไพร

เอกสารอ้างอิง

1. วันชัย ศรีวิบูลย์ และคนอื่นๆ. สมุนไพรธรรมชาติที่นำมาใช้ในผลิตภัณฑ์เครื่องสำอาง: Phytocosmetic เล่ม 1 พิมพ์ครั้งที่ 1 กลุ่มควบคุมเครื่องสำอาง สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา กระทรวงสาธารณสุข, 2547: iii, 37.
2. ภาพข่าว "มหันตภัยยาย้อมผม สูตรลูกยอ เฒ่า 67 หน้าบวม" หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ: ฉบับวันจันทร์ที่ 28 ธันวาคม พ.ศ. 2552.